

BENEŠKA ČEDERMACA

Erika Jazbar

ŽIVLJENJE POLNO SMISLA

Duhovnik Božo Zuanella (1941–2025)

Bogato obdarovan

Upam, da nam pisatelj Zorko Simčič ne bo zameril, če si izposodimo naslov, ki si ga je zamislil za spominski esej, ki ga je ob tretji obletnici smrti posvetil filozofu in intelektualcu Milanu Komarju in je bil objavljen leta 2008 v *Loških razgledih*. Na drugem koncu sveta, na drugačen način, pred drugačnimi izzivi, a z enako mero doslednosti, jasnosti, notranje moči je bilo tudi življenje *don Natalina* polno smisla.

Duhovnik Božo Zuanella je bil na več področjih ikona. V 83 letih bogate tuzemske poti si je z dejanji izklesal podobo dušnega pastirja, ki pozna svoje ljudi, jih ima rad, z njimi vztraja v nevhvaležnih krajih, trpi in se veseli; ob njej podobo zavednega Slovenca, ki spremlja, kako se narodna slika njegove zemlje spreminja, kako se slovensko narečje in z njim beneška duša s starejšimi izgublja, kako si slovenščina s težavo utira pot, kako je na tem koncu še danes, po 80 letih demokracije, zahtevno biti Slovenec, kako mladi še naprej odhajajo; pa raziskovalca in publicista nezaželenih vsebin, pa naj bo to pisanje o protislovenski gonji organizacij, ki so tudi po koncu vojne nadaljevale z asimilacijskim pritiskom, ki se je v teh krajih začel leta 1866, ali z zapisi o slovenskih koreninah te zemlje, ki jih toponomastika in imenoslovje ne moreta skriti; in še navdušenega planinca, ki si ga do pred nekaj leti med hojo na Matajur lahko srečal, saj je na beneškega očaka, dokler mu je zdravje to dopuščalo, hodil vsak dan.

V Matajurju, vasi, ki leži na tisoč metrih in ob vznožju hriba, je tudi preživel glavnino svojega življenja, zadnja desetletja z bratom Paskvalom, diakonom vzhodnega obreda, ki piše ikone. Na tamkajšnji božji njivi pod cerkvijo tudi počiva.

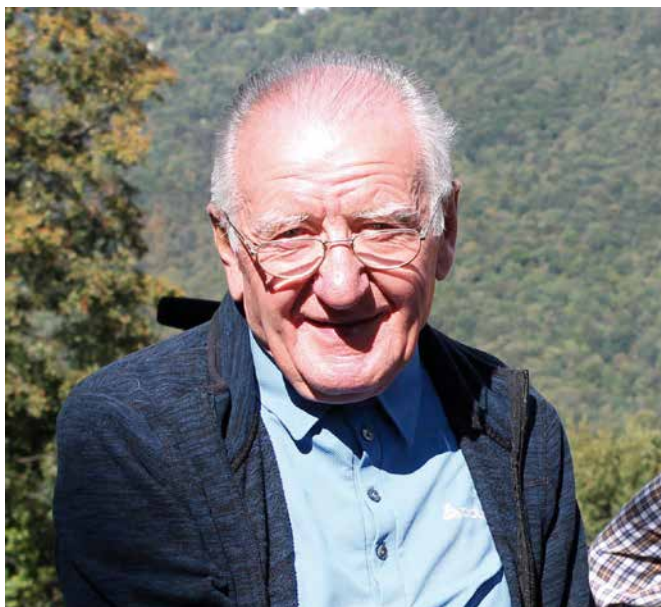
Bogoslužje v italijanskem jeziku

Pogrebna maša je bila v petek, 9. maja, v Špetru, "njegove" cerkvice v gorskih vaseh ne bi mogle sprejeti množice, ki se je v sončnem popoldnevu zbrala v največji cerkvi Nadiških dolin. Božo Zuanella je bil v Benečiji osebnost, cenili so ga v širšem prostoru.

Mladi špetrski župnik Alexandre Fontaine je imel zahtevno nalogo iskanja jezikovnega ravnotežja, ki je v cerkvah, ki ne poznajo bogoslužja v slovenskem jeziku, zapletena reč. Pred sabo je imel

Duhovnik
Božo Zuanella

dve pokojnikovi zadnji želji: evangelij v slovenskem jeziku, ki ga je sam prebral, in slovensko petje zbora Planinska roža iz Kobarida. Mašo je daroval videmski nadškof Riccardo Lamba, ganljive so bile prošnje v narečju in knjižnem jeziku, ki so jih prebrali otroci dvojezične špeterske osnovne šole. Katekizem v slovenskem jeziku poteka namreč v šolskih prostorih, in ne v župnišču. Obred prvega sv. obhajila v slovenskem jeziku so pred petimi leti v Špetru prepovedali, zatočišče so našli na Trčmunu, z novim župnikom lahko poteka v špeterski cerkvi.

Zadnji slovenski čedermac v dolinah

Gospod Božo je bil zadnji beneški čedermac, ki je živel, župnikoval in deloval v domačih krajih. Njegov sošolec in sotrudnik na narodnem polju msgr. Marino Qualizza od dijaških let živi v Vidmu, v Benečijo se je vozil le maševat, od leta 2013 vsako soboto po slovensko v Špeter, ob nedeljah več kot 30 let dvojezično v Dreko. Od lanskega poletja mu zdravje tega ni več dopuščalo, na sobratovem pogrebu v Špetru ga ni bilo.

Gospod Božo in msgr. Marino bi 29. junija praznovala biserno mašo. Posvečena sta bila leta 1965 v videmski stolnici, slovenskih novomašnikov z Videmskega je bilo takrat pet, Dionizij Matevčič in Mario Gariup počivata pod Sv. Višarjami, Renato Quaglia je iz duhovniškega stanu izstopil in je uveljavljen kulturnik ter pesnik v rezijanskem narečju.

Med hojo na Matajur si g. Zuanello pogosto srečal.

Zlata maša v Špetru leta 2015: z leve g. Božo Zuanella, msgr. Dionizij Matevčič, msgr. Marino Qualizza, g. Mario Gariup

Iz Bijač v Matajur

Brata Zuanella sta se rodila v Bijačah v občini Podbonesec, kamor se je družina, ki izhaja iz Matajurja, preselila za nekaj let. Božo se je rodil na božični dan leta 1941, Paskval na veliki petek pet let kasneje, 21. aprila 1946. Rodila sta se v hiši, kjer sta se pred njima rodila dva pomembna duhovnika s priimkom Gujon: Janez, ki je deloval pod Sv. Višarjami, in sloviti Paskval, ki je bil več kot 60 let dušni pastir v Matajurju.

V Matajur se je družina Zuanella vrnila leta 1965, ko je v domači cerkvi Božo pel novo mašo. Do leta 1971, ko se je vrnil v domače kraje, je bil kaplan v

Gallerianu v Furlaniji, v Matajurju je nato ostal do smrti. Leta 1971 je namreč postal župnik na bližnjem Trinkovem Trčmunu, pozneje še v Matajurju, od leta 1988 tudi v Sovodnji in Gorenjem Barnasu. Z leti in smrtjo domačih dušnih pastirjev so se kopičile tudi cerkvice, za katere je odgovarjal, nazadnje jih je bilo deset.

Ob vsakem vremenu in do zadnjega

Ob vsakem vremenu se je vozil po ozkih gorskih cestah, maše pa je moral darovati skoraj izključno v italijanščini, njegovi predhodniki slovenščini niso dopustili, da bi prestopila prag cerkve, ljudje so to sprejeli, in tako je ostalo. Tu pa tam še kje odmeva slovenska pesem, le v Matajurju se je s Paskvalom Gujonom ohranilo delno slovensko bogoslužje, s katerim je nadaljeval tudi gospod Božo.

Za oltarjem je vztrajal do zadnjega, rad je ponavljal, da bo to delal, *dokler mi bodo moči to dopuščale*. Tudi ko je bil že hudo bolan, je daroval za največji praznik, za Veliko noč, z rešilcem so ga nato peljali v videmsko bolnišnico, kjer je umrl 6. maja.

Narodno zavest je gospod Božo srkal doma, pri njegovi formaciji so pomembno vlogo odigrali čedermaci, ki so takrat še živeli v Benečiji in so med drugim ustanovili kulturno verski list *Dom*, ki ga je nato tudi sourejal, v njem objavljali znane članke o domači zgodovini, toponomastiki, priljubljene opise planinskih poti. Materni jezik je izpopolnjeval na tečajih v Ljubljani, sestavil je vrsto gesel za *Primorski slovenski biografski leksikon*, predstavljal stanje in želje beneških Slovencev ob raznih obiskih.

Mračna leta Benečije

V širšem prostoru je zaslovel predvsem s knjigo *Mračna leta Benečije*, v kateri je zbral zapise, ki jih je na podlagi dokumentov objavljali v *Domu*, o organizacijah, ki so v povojnem času preganjale Slovence. Knjiga je izšla v italijanskem izvirniku leta 1996, slovenski prevod pa dve leti kasneje pri Cankarjevi založbi. Monografijo je podpisal s kratico NAZ, spremno besedo mu je napisal sobrat Marino Qualizza. Oba sta se zato znašla pred sodiščem, potomci preganjalcev so ju tožili. V sodni dvorani pa se je med obravnavo zbrala množica duhovnikov in laikov, ki so ju prišli podpret, tako da je sodnik od obeh strani zahteval, da se pobotata.

Ponosen Benečan

Gospod Božo Zuanella je bil ponosen Benečan, sogovorniku je rad poudarjal drugačno zgodbo, ki se je pisala pri njih: za Beneško republiko so čuvali mejo, poznali so samoupravo, so prvi Slovenci, ki so prešli pod Italijo in postali moteči element, slovenskih šol niso poznali kot tudi ne povezav z drugimi Slovenci, narodni buditelji so bili pri njih v glavnem duhovniki.

O Slovenski Benečiji je govoril stvarno, z veliko ljubeznijo in obenem potrptostjo, poznal je vsak kotic teh preizkušenih krajev, krivice, ki se še dogajajo, ljudi, njihove zgodbe. Z njimi je delil skromno in odmaknjeno življenje, bolečino in otožnost, ki se drži teh krajev, hribovsko redkobesednost, pa tudi lepoto, s katero so obdarovane te vasi, in predvsem bogastvo bistvenega, ki si ga lahko doživel ob vsakem obisku pri njih v Matajurju, ko se je pogovor lahko loteval vsega: neuresničene tranzicije v Sloveniji, pastore brez duhovnikov, videmske nadškofije, deželne in italijanske politike, vrst kostanja v beneških gozdovih, problematik narodne zavesti in slovenske narodne skupnosti v Italiji.

*Prvo slovensko obhajilo
na Trčmunu leta 2020
z duhovnikoma msgr.
Qualizzo in g. Zuanello;
na dnu:
pokop g. Zuanelle
na pokopališču
v Matajurju (foto Dom)*

NESOJENI SLOVENSKI ŠKOF

Duhovnik in teolog Marino Qualizza (1940–2025)

Marino Qualizza je, odkar pomnim, izžareval nekaj posebnega, podobno sem na Goriškem občutila ob srečanjih s Francem Močnikom: nesojeni škof. To je bil, ker se je v besedah in dejanjih držal Resnice, politični in družbeni kontekst bi namreč velevala drugače. Ker je Resnico dojemal v polnosti in se ni zadovoljil z njenimi mehkejšimi podzvrstmi ter je pri njej vztrajal, je danes možno to, kar je bilo takrat nepojmljivo.

Zamejski in matični Slovenci, Furlani, kolegi teologi, profesorji, morje študentov, ki so danes duhovniki in katehisti na različnih koncih dežele in sveta, slovenski verniki, ki se jim je iz Vidma posvečal desetletja, bralci njegovih teoloških tekstov, kolumn v tedniku *La vita cattolica*, uvodnikov v petnajstdnevniku *Dom* – z naštevanjem bi lahko nadaljevala – so to čutili, vedeli, globoko so ga spoštovali, visoko cenili, ob vesti o njegovi smrti iskreno žalovali.

Iz Podutane v Videm

Msgr. Marino Qualizza je umrl 22. maja 2025 v 85. letu starosti v duhovniškem domu v Vidmu, kjer je bil zadnja desetletja, v furlanski prestolnici pa je živel od dijaških let. Pri 12 letih je zapustil rojstno vas Podutana, kjer je v času njegovega otroštva mrgolelo otrok, in cerkev sv. Lenarta, kjer je bil krščen in je leta 1965 pel novo mašo. Tam se je tudi formiral ob liku bojevitiga duhovnika Angela Cracine.

V cerkvi sv. Lenarta je bil krščen tudi "furlanski Krek" Luigi Faidutti, ki se je rodil slovenski materi in furlanskemu očetu v Škrutovem, življenjska pot ga je zadnja leta peljala daleč od doma, saj počiva v ruskem Kaliningradu oz. takratnem Königsbergu. Msgr. Marina Qualizzo pa so po pogrebni maši v cerkvi v Špetru, kamor se je drugič v nekaj tednih podal darovat pogrebno mašo videmski nadškof

Riccardo Lamba, pospremili k zadnjemu počitku na domačo božjo njivo. Z Nadiškimi dolinami in Slovensko Benečijo je ostal vse življenje neločljivo povezan.

Iz slovenskih duhovniških vrst je bil msgr. Marino še zadnji čedermac, umrl je le nekaj tednov po sobratu Božu Zuanelli, s katerim sta bila odlična ekipa, pa čeprav sta bila na prvi pogled različna, saj je bil Božo hribovski župnik in terenski raziskovalec, Marino pa teolog in profesor prefinjene ironije. Živela sta vsak na svojem koncu, oba pa sta živo utripala za slovenstvo, ljubila Benečijo, ohranjala skupnost in občestvo vernikov. Njuno poslanstvo odslej lahko nadaljujejo le laiki, saj zavednih slovenskih duhovnikov ni več, msgr. Qualizza je bil zadnji od zadnjega letnika slovenskih novomašnikov, ki so bili posvečeni leta 1965 v videmski stolnici. Na praznik sv. Petra in Pavla bi Božo in Marino praznovala biserno mašo.

Zelo cenjen teolog

Prvo italijansko besedo se je Qualizza naučil, ko je prestopil prag osnovne šole, saj so v vasi vsi govorili edinole slovensko narečje. Leta 1952 je zapustil Podutano in vstopil v videmsko sementišče, začela se je njegova študijska

*Rajni msgr.
Marino Qualizza*

pot, ki ga je po posvetitvi vodila na papeško univerzo Gregoriano v Rim, kjer je doktoriral iz teologije. Odklonil je ponudbo, da bi nadaljeval svojo pot v vatikanski diplomaciji, vrnil se je v Videm, kjer je bil 45 let profesor v semenišču, 25 let je vodil tudi šolo za višje teološke študije v Vidmu, pri kateri je bil leta 1986 med ustanovitelji.

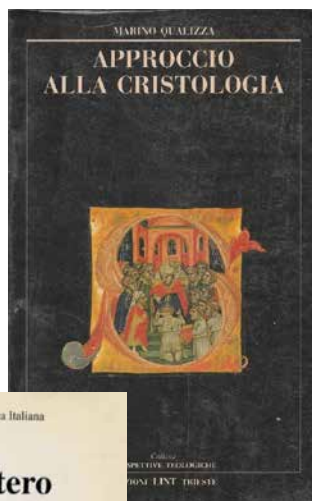
Msgr. Marino Qualizza je bil zelo cenjen in priljubljen profesor, teolog, publicist, v videmski nadškofiji referenčno ime za teološke študije, poznan je bil tudi na državnem nivoju, saj je podpisal vrsto monografij in znanstvenih tekstov, na katerih so študirale generacije študentov in duhovnikov, več mandatov je bil član vodstva Italijanskega teološkega združenja (1989–2004).

O teologiji ni le predaval in pisal strokovne tekste, znal jo je tudi posredovati širši publiki. Z rubriko *Teolog odgovarja* se je od leta 1978 oglašal s strani tednika videmske nadškofije *La vita cattolica*. Njegova besedila so bila berljiva, jasna, tehtna.

V Vidmu je bil za krajše obdobje stolni župnik (1984–1987), takrat je uvedel mesečno slovensko mašo za Slovence, ki živijo v mestu, bil je tudi kanonik, ravnatelj združenja, ki skrbi za oskrbo duhovnikov, ter duhovni asistent središča za ekumenizem (CRAE).

Msgr. Qualizza (v četrti vrsti tretji z desne) v videmskem semenišču v šolskem letu 1959/1960;

spodaj desno: med procesijo sv. Marka v Matajurju (obe slike sta objavljene v knjigi Benečija naš dom)

Delo za slovenstvo

Za Slovence je bil msgr. Marino Qualizza moralna avtoriteta, saj je stal v prvih vrstah, ko je bilo treba braniti pravice slovenskih ljudi. Slovenski jezik, identiteta in kultura so neločljivo povezani s krščanskimi koreninami, je ponavljal. Deloval je iz Vidma z vsakokratnimi vožnjami v Dreko, Špeter, Čedad, z institucionalnimi srečanji, govori in nastopi, ki so bili vedno trezni in jasni.

Dokler mu je zdravje to dopuščalo, se je 37 let vozil vsako nedeljo maševat v Dreko, najmanjšo, najbolj odročno in oddaljeno vasico Nadiških dolin, ki je po zaslugi njegovih tedenskih poti ohranjala dvojezično bogoslužje. Na dreško občestvo je bil ponosen, ustvarila se je prava družina, je pravil. Spominjam se rožince izpred nekaj let, poletnega praznika ob Velikem šmarnu, ki je za te zaradi odseljavanja izpraznjene kraje velik dogodek, ker se takrat nekateri izseljenci vračajo v domačo vas. Kako so bili verniki potrti,

ko jim je župnik povedal, da *gaspuda* Marina tokrat ne bo, ker z zdravjem ni v redu.

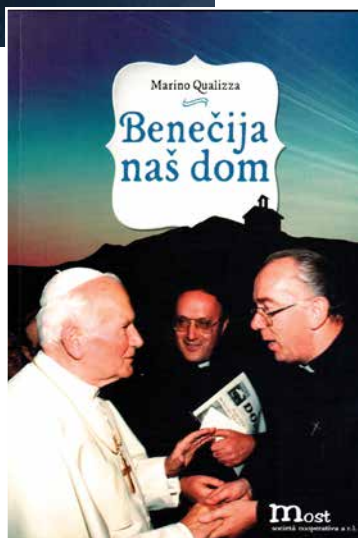

Od leta 2013 se je ob sobotah pod večer vse do lanskega poletja vozil v Špeter, kjer so uvedli slovensko večerno nedeljsko mašo, ki je edina slovenska maša v videmski nadškofiji. S kakšnim veseljem je v zadnjih letih spremljal skupine prvoobhajancev, ki so sledile verskemu nauku v slovenskem jeziku! S kakšnim navdušenjem je sprejel zbirke sodobne religiozne poezije, ki jo v slovenskem knjižnem jeziku piše Benečanka in katehistinja Anita Bergnach. Zanj je napisal spremno besedo in napisal jo je tudi za italijansko izdajo, ki bo v kratkem izšla v Firencah.

Msgr. Marino Qualizza je bil od leta 1982 vse do smrti tudi odgovorni urednik petnajst dnevnika *Dom*, kulturnega in verskega lista, ki so ga leta 1966 ustanovili beneški duhovniki. V vsaki številki se je oglašal z uvodniki, ki jih je najraje pisal v narečju, v njih je bodril domače ljudi, poudarjal ohranjanje slovenske identitete, opisoval lepoto beneških dolin, pa tudi evangelijskega sporočila, z navdušenjem komentiral vsak nov znak živosti slovenske skupnosti.

Ob njegovi 80-letnici so izbor uvodnikov izdali v zajetni knjigi *Benečija naš dom* (Zadruga Most, 2020). Bralec v njej na najbolj neposreden način srka "bogato in trpečo dušo" te zemlje.

Krog okoli *Doma* pa je bil v desetletjih, ko na Videmskem ni bilo uradnih katoliških društev in organizacij, pobudnik številnih pobud, knjig, raziskav, političnih akcij, srečanj, povezovanj.

Zgoraj levo: posvet o odnosih med Furlani in Slovenci leta 1992 v Čedadu. Z leve videmski nadškof Alfredo Battisti, msgr. Marino Qualizza, msgr. Aldo Moretti (objavljeno v knjigi Benečija naš dom).

Pred snemanjem oddaje Pričevalci v cerkvi sv. Lenarta v Podutani z Jožetom Možino 31. avgusta 2020

Med Pričevalci Jožeta Možine

Msgr. Marino Qualizza je – z razliko od sobrata Boža – z večjo lahkoto sprejemal nastope v javnosti. Vsak intervju, okroglo mizo in predstavitev je izkoristil, da je spregovoril o Beneški Sloveniji. Z njim je bila tudi vsaka vožnja po Vidmu ali Čedadu doživetje, saj je za marsikatero stavbo, ulico, trg znal povedati, kako so bili v stoletjih povezani s Slovenci, z avtohtono prisotnostjo naših ljudi v obeh mestih. Po-

datke je kar trosil iz rokava. Ko bi ga med vožnjo kdo snemal, bi to bilo dovolj za vodnik po živetih sledovih slovenske prisotnosti v obeh središčih.

Avgusta leta 2020 je sprejel, da bo gost oddaje *Pričevalci Jožeta Možine*. Snemanje je v cerkvi sv. Lenarta trajalo več ur, ob njegovi 80-letnici je bilo na sporedu v dveh delih 10. in 17. novembra 2020 in je še danes na voljo v spletnem arhivu RTV Slovenija. V treh urah oddaje je z melodijo beneškega narečja, umirjenostjo misli

in duha preletel svoje bogato življenjsko pot, po kateri je stopal s trdnim korakom in s pogledom naprej.

